

Tuula Hyyrö

Oppilasasuntola – syrjäseudun lapsen koulukoti

“Oppilasasuntola on puoli koulua, jossa yläkoululainenkin kouluaikana joutuu olemaan 800 päivää, niin täytyyhän häneen jo tuollaisena aikana imeytyä paljon sellaista joka vaikuttaa häneen itseensä edistävästi ja hänen kauttaan koko ympäristöön. Oppilasasuntola ei ole laitos, joka ylläpidetään vaan sentakia, että varattomat oppilaat saavat siellä asunnon ja ruuan, mutta sentähden, että he tämän kaiken lisäksi saavat siellä myöskin kunnollisen hoidon ja kasvatuksen. Oppilas-asuntolan oppilaiden on osattava koulusta päästyään tulla niin paljon kuin mahdollista toimeen itsekseen. Heidän kauttaan meidän on saatava rajaseutujen kodit viihtyisimmiksi”. (KA KH V K.D. 544–615.Ed 432.) Näin Suomussalmen kouluvaliokunta kirjoitti “Herra Tarkastaja Väinö Valorinnalle” marraskuussa 1927 esittäessään oppilasasuntolanhoitajien kurssittamisen aloittamista Kainuussa.

Suomussalmen kunta oli oppilasasuntolatoiminnan edelläkävijöitä maassamme. Sinne oli saatu jo vuonna 1895 Ruhntinansalmen uuden koulutalon yhteyteen huippuhieno oppilasasuntola diakonissa Charlotte Wetterstenin toimiessa puuhanaisena. Asuntola oli välttämätön lasten koulunkäynnin tähden, sillä kirkonkylään oli matkaa viisi peninkulmaa. Aluksi oppilaskodissa oli 20 lasta, joille diakonissa jakoi ruokaa ja vaatteita. Kirkonkylän koulunkin yhteyteen järjestettiin oppilasasuntola vuosisadan vaihteessa, mutta sen toiminta oli epävakaa, sitä ei kaikin ajoin saatu edes avatuksi. (Vester -96, 33–40.) Nämä kaksi suomussalmelaista asuntolaa yhdessä Kuhmoniemen Lentiiran ja Enontekiön Hetan asuntoloiden kanssa ovat Suo-

men vanhimmat oppilaskodit (Valorinta -29, 6). Näiden neljän pioneerilaitoksen jälkeen oppilasasuntoloita syntyi tiuhaan niin, että vuonna 1953 niitä oli jo yli 200 (Lämsä -71). Tämä artikkeli tarkastelee oppilasasuntoloiden kehitystä sekä niiden merkitystä kansakoululaisten kasvattajina Suomessa. Esimerkit haetaan pääasiassa rajaseutupitäjästä Kuhmosta, jonka nimi vuoteen 1937 saakka oli Kuhmoniemi.

Oppilaskodit ennen oppivelvollisuuslakia

Maaseudun lasten vaikeudet saada kansakouluopetusta juontuvat aina piirijakoasetuksen (Keisarillisen Majesteetin Armollinen asetus 24.5.1898) täytäntöönpanoon saakka. Kyseisellä asetuksella kunnat velvoitettiin jakamaan alueensa kansakoulupiireihin, perustamaan ja ylläpitämään niissä kouluja siten, että jokainen kunnan kouluikäinen lapsi olisi voinut omassa piirissään päästä nauttimaan opetusta. Asetuksen oivallisesta tarkoituksesta huolimatta kunnat muodostivat niin laajoja piirejä kustannuksia säästääkseen, ettei niihin tarvinnut perustaa kouluja, ennen kuin 30 kouluikäistä lasta ilmaantui kouluun pyrkijäksi (Kansakoulukalenteri 1948. 1947, 226–227). Harvaanasutussa maassa valtaiset joukot kouluikäisiä jäi vielä sukupolviksi eteenpäin ilman kansakouluopetusta. Esimerkiksi Kuhmoniemiellä vuonna 1906 sen kolmessa kansakoulussa kävi noin 90 lasta, kun taas kiertokoulussa kävijöitä oli 900. Tämän lisäksi parisataa kuhmolaislasta jäi vaille mitään opetusta. Yleinen käsitys oli, että kiertokouluopetus oli riittävä. (Wilmi 03, 248.)

Kuntia ei tuolloin velvoitettu järjestämään kansakouluoppilaille majoitusta, ei asumalaitoksia eikä antamaan muuta-kaan avustusta koulunkäynnin tukemiseksi. Tukitoiminta lähtiinkin käyntiin yksityisten aloitteesta. Helsingissä helmikuussa 1893 aloitti toimintansa “Kansakoulut ja oppilaskodit” -niminen yhdistys, joka toimitti apuvaroja niille oppilaskodeille,

jotka järjestivät toimintansa yhdistyksen sääntöjen mukaisesti. Oppilaskotien oli laadittava ohjesäännöt, jotka yhdistys tarkasti, ja lisäksi annettava toiminnastaan kertomus yhdistykselle. Asumalaitoksia syntyi kansakoulujen yhteyteen, etupäässä Pohjois-Suomeen, ja vähitellen ne alkoivat saada valtion avustusta. Kainuun piirin tarkastajan arkistosta on löytynyt ensimmäinen asuntoloille myönnetty valtionapupäätös joulukuulta 1907. (Valorinta -29, 5–6.) Kuhmoniemen kuntakokous päätti ensimmäisen kerran vuonna 1913 pyytää valtiolta apua vähävaraisten oppilaiden oppilaskodin saamiseksi Lentiiran kansakoululle. Myöhemmin avustusta pyydettiin oppilasasuntolan ylläpitämiseksi. (Haverinen -84, 59.)

Maaliskuussa 1914 koulutoimen ylihallitus puuttui kansakoululaisten asumalaitosten toimintaan, kun se määräsi kiertokirjeessään Lapin, Oulun ja Kajaanin piirien kansakoulujen tarkastajille, että ”niissä asuntoloissa, jotka nauttivat valtionapua, ei anneta ainoastaan hoidokeille kunnollista hoitoa ravinnon ja vaatetuksen puolesta, vaan myös valvotaan oppilasten valmistautumista koulutehtäviinsä, opastetaan heitä kehittävässä leikeissä ja taloustoimissa sekä mikäli mahdollista sopivissa käsitöissäkin, kuten päre-, ja tuohitöissä, verkon kudonnassa, pajutöissä, paikkaamisessa ja parsimisessa y.m.” Ylihallituksen määräykseen sisältyi vielä se, että asuntoloiden oli laadittava toimiohjelma, jonka piiritarkastaja hyväksyi. Myös asuntolanhoitajan vaali oli piiritarkastajan vahvistettava. Kiertokirje antoi lisäksi ohjeita valtionavun hankinnasta asuntoloille. (KA KH V Dc:2, kirje 10.3.14.) Suomen itsenäistyttyä kiertokirjeen sisältö tarkennettiin. Samalla asuntoloiden vuotuiseksi määrärahaksi vahvistettiin 50 000 markkaa, josta koulut saivat käyttää osan kaukana asuvien oppilaidensa kyydityksen avustamiseen. (Valorinta -29, 6.)

Tukea harvaanasutuille kunnille

Oppivelvollisuuslaki asetti kaikki 7–12-vuotiaat Suomen kansalaisten lapset oppivelvollisiksi asteittain. Oppivelvollisuudesta vapautetuiksi jäivät toistaiseksi mm. lähimmästä kansakoulusta viittä kilometriä kauempana asuneet lapset niissä kunnissa, joiden keskimääräinen asukasluku neliökilometriä kohti ei noussut kolmeen. Kuntien velvoitteeksi tuli kahden vuoden sisällä tarkistaa piirijakonsa. Maalaiskunnille oppivelvollisuuslain täytäntöönpanoon annettiin aikaa 1.8.37 saakka, erityisestä syystä lykkäystä saattoi saada senkin jälkeen. (L 15.4.21.)

Kouluhallitus lähetti joulun 1925 jälkeen kiertokirjeen (no 387) harvaanasuttujen kuntien ja rajaseutujen kansakouluntarkastajille. Kirjeessä lähettäjä muistutti kirjeen saaneita tarkastajia syrjäseutujen lasten oppivelvollisuuden täyttämisen helpottamisesta oppilasasuntolan tarjoamin eduin. Samalla kouluhallitus paheksui sitä, että syrjäseudun väestö oli yleensä hidasta ja saamatonta käyttämään hyväkseen valtion tarjoamia taloudellisia etuja. Siksi ja lisäksi myös siksi, että asuntoloiden rahojen käyttäminen oli kaivannut järjestelyjä, kouluhallitus katsoi tarpeelliseksi antaa ohjeet ja järjestelysäännöt tiedoksi ja huomioon otettaviksi. Säännöt koskivat asuntoloiden rakennuslupien anomista ja maksamista, asuntolamäärärahaa ja lisäavustusten ennakkomaksujen tilausta. (KA KH V Dc: 4, kirje 28.12.25 no 387; Valorinta -29, 14–18.)

Kiertokirjeessään kouluhallitus määritteli asuntolarakennuksen huoneet ja antoi ohjeet asuntolanhoitajista, joiden tuli olla piiritarkastajien hyväksymiä ja joiden valinnassa etusija oli annettava “erityisen kurssin – jos sellaisia kursseja järjestetään – suorittaneille naispuolisille henkilöille, joka katsotaan olevan mielenlaadultaan toimeen sopivaksi”. Oppilaiden hoidosta ja kasvatuksesta kirje toisti sen, mikä siitä jo kiertokirjeessä maaliskuussa 1914 oli sanottu. Asuntolan lähinvalvonta

annettiin koulun johtajan ja piiritarkastajan tehtäväksi. Kaikkia valtionapua nauttavia asuntoloita vaadittiin lähettämään toimintaohjeensa piiritarkastajalle lukuvuosien alussa. Lisäksi asuntoloiden oli tehtävä vuosittainen kertomus toiminnastaan sekä tilitys rahoista, jotka molemmat oli lähetettävä aina vuoden vaihteessa kouluhallitukselle piiritarkastajan lausunnon kera. (KA KH V Dc: 4, kirje 28.12.25 no 387; Valorinta -29, 14-18.)

Valtiovalta pyrki pitämään huolta siis siitä, että pitkämatkaiset ja vähävaraiset lapsetkin olisivat voineet täyttää oppivelvollisuutensa. Kansakoululaitoksen kustannuksia koskevaan lakiin (L 8.6.26 AsK 180/26 § 19) kirjattiin kuntien velvollisuus oppilaidensa avustamisessa seuraavasti: "Missä koulumatkojen pituuden tai vaikeuden takia katsotaan välttämättömäksi nuorempia ja heikompia lapsia saattaa kouluun tai majoittaa koulun läheisyyteen, ottakoon kunta harkintansa mukaan osaa vanhemmille tästä johtuviin kustannuksiin. Jos matka lähimpään kansakouluun on viittä kilometriä pidempi, tulee kunnan ottaa osaa saattamis- ja majoittamiskustannuksiin lapsen ikään katsomatta."

Kustannuksista annettu laki antoi harvaan asutuille kunnille oppilasasuntoloiden järjestämisvelvoitteen seuraavin sanoin: "Harvaan asutussa kunnassa on viittä kilometriä kauempana koulusta asuville oppilaille, jos heitä on vähintään kuusitoista ja jos oppilaiden päivittäinen kyyditys ei tarkoituksenmukaisella tavalla ole aikaansaataavissa, järjestettävä oppilasasuntola, missä nämä lapset saavat kouluaikana ilmaisen täysihoidon. Lapsilla voidaan asuntolassa suorittaa sellaisia heille soveltuvia tehtäviä, jotka eivät häiritse opiskelua ja rajoita mahdollisuuksia tarpeelliseen virkistykseen." Samaan lakipykälään sisällytettiin vielä se, että ellei asuntolaa ollut, oppilaan piti saaman riittävä kyyditys-, majoitus- ja ravintoavustus. Syntyneistä kustannuksista harvaan asutut kunnat olivat oikeutettuja saamaan säädetyn kahden kolmanneksen lisäksi vielä avustusta 5-25 % .

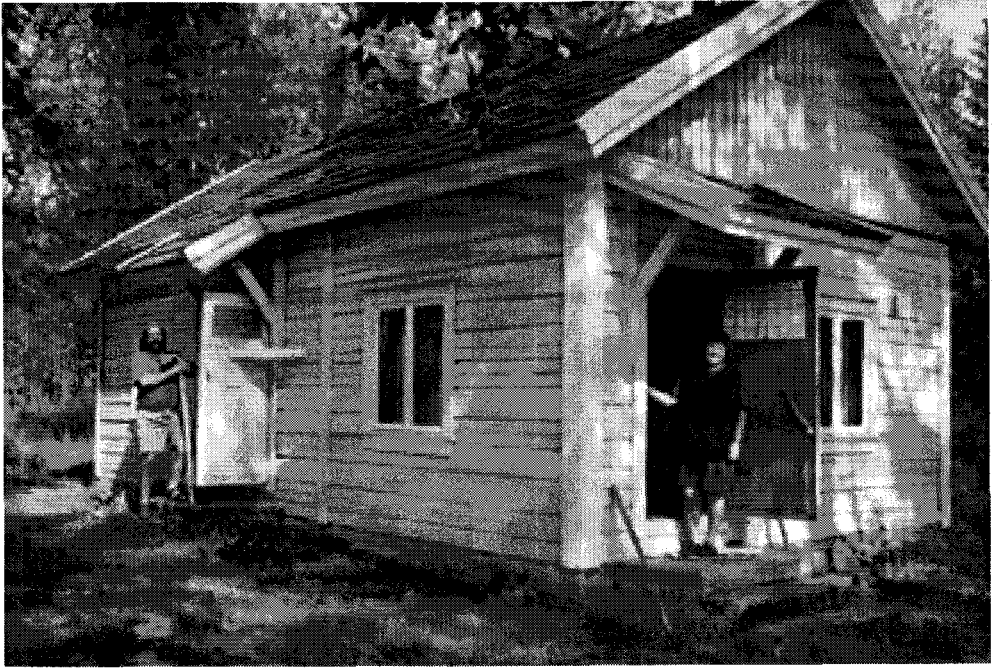
Valtionavusta huolimatta oppilaiden avustaminen saattoi olla kunnille ylivoimainen rasitus. Esimerkiksi Petsamon 72 oppilaan Parkkinan kansakoulun johtokunta lähetti kouluhallitukselle marraskuussa 1927 lisämääräraha-anomuksen ja perusteli sitä näin: "... vaatetus- ja jalkineavun antamista entisestään tulisi lisätä. Kun puolet oppilaista asustaa nousu- ja laskuveden vaihtelujen alaisen joen takana, jossa talvellakin kulkeminen tapahtuu suolaisen veden ylitse, niin tosiselvästi edellyttäisi oikeita jalkineita ja kuitenkin useat oppilaat juoksevat kouluun villasukissa, niitä kun on kodeissaan. Tänä syksynä on kuitenkin voitu antaa vain 2 paria jalkineita, toinen pari sairaalloiselle tytölle ja toinen täysiorpopojalle.... ei jää meille muuta kuin jäädä toivomaan, että aikaisemmin anottu määrä 6000 Smk tarkoitukseen saataisiin." (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432.)

Valorinnan (-29, 7) mukaan oppilaiden majoittaminen kehittyi vanhan majoitustavan mukaisesti ja keskittyi rajaseutu- ja harvaanasutuissa kunnissa oppilasasuntolatoiminnaksi. Asuntolamääräraha vuosina 1925–27 oli vuotta kohden 200 000 markkaa ja vuonna 1929 se nousi kaksinkertaiseksi. Myös asuntolarakennuksiin kunnat saivat kustannuslain takaaman korkeimman avustuksen ja vielä lisäavustustakin. Vuokrahuoneisiin sijoitettujen asuntoloiden vuokramenoihinkin valtio otti osaa. Koska valtion avustukset olivat suuria, jopa kokonaiset asuntolat olivat valtion ylläpitämiä, kunnat perustivat niitä runsaasti. Asuntoloita oli 1920-luvun lopussa Kajaanin kihlakunnassa, Lapissa ja Raja-Karjalassa. Syksyllä 1928 asuntoloita toimi Kainuun piirissä jo 23 (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432). Suomussalmen kunnassa v. 1929 oppilasasuntoloita oli 16, vain Kuivajärven koulu toimi silloin ilman asuntolaa. Rospuutot eli kelirikkoajat lisäsivät asuntoloiden tarvetta. (Vester -96, 276.) Kuhmoniemiellä 1920-luvun lopussa oli 19 laajaa koulupiiriä, joissa toimi 9 koulua. Niissä neljässä oli oma oppilasasuntola. Muissa kouluissa pitkämatkalaisten oppilaiden majoitusta järjestettiin tarpeen mukaan koulun lähi-

taloissa tai koulun omissa tiloissa. (Haverinen -84.)

Kouluhallituksen kiertokirjeen 387 jälkeen tarkastaja Valorinta kehitti asuntoloiden toimintaohjelman laatimista varten kaavakkeen, jonka kouluhallitus sitten hyväksyi. Yhtenäistä kaavaketta Valorinta piti erittäin tärkeänä, koska asuntolanhoitajat olivat kouluttamattomia, mutta näiden piti kuitenkin tehokkaasti ja suunnitelmallisesti ohjata ja johtaa asuntolaa ja suuria rahamääriä. (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432, kirje 23.11.27.) Valorinta (1929) kirjoitti myös kirjan “Maalaiskansakoulujen oppilasasuntolat ja koulukeittolat” auttaakseen neuvoillaan “asuntolan ja koulukeittolan asianomaisia”. Kirjan sanoman taakse kätkeytyi tekijän mukaan tavoite, joka auttaisi omalla tavallaan oppivelvollisuuden toteuttamista. Valorinta (1929) edisti monella muullakin tapaa oppilasasuntola-asiaa, mm. yhdessä Suomussalmen kouluvaliokunnan puheenjohtajan Niilo Reinikaisen kanssa hän sai kouluhallituksen rahoituksen oppilasasuntolanhoitajien kursseihin, jotka aloitettiin Suomussalmella kesällä 1928. (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432, kirjeet 4.11.27, 28.11.27 ja 20.2.1928.)

Oppilaskoti oli ehdoton edellytys oppivelvollisuuden toteuttamisessa harvaanasutuissa ja vähävaraisissa kunnissa. Kouluneuvos Tarjanne kirjoitti tästä näin: “Asutusolot Kajaanin kihlakunnassa vaikuttavat, ettei siellä useimpiin kansakouluihin ilman oppilasasuntolaa saataisi kuin 10–12 oppilasta. Kuusamon asutus lienee likimain yhtä siroteltua, joten sielläkin koulunkäynnin yleistyminen vaatinee asuntoloita. Muutamissa pohjoisemmissa harvaan asutuissa kunnissa on asutus jossain määrin toisenlaista, esim. Kuolajärvellä on asutus keskittynyt siinä määrin kyliin, että useimmissa laajoissa kansakoulu-piireissä pääasiallisesti asutus on 5 km:n sisällä piirin keskustasta. Mutta on luonnollisesti Lapinkin kunnissa seutuja, joissa koulunkäynti voi edistyä ainoastaan oppilasasuntolain avulla.” (Valorinta -29, 19.)

Kuva 1. Puhtaus oli puoli ruokaa asuntoloissakin. S-salmen Kuuselan koulun asuntolan saunat lämmitettiin kaksi kertaa viikossa. Toinen saunoista lämpeni opettajille, toinen asuntolan lapsille. Esittelijöinä asuntolan nykyiset omistajat Anneli Kela ja Matti Myllylä. (Kuva Seppo Hyyrö 2007.)

Tarjanteen lausuma osoittautui todeksi mm. Säräisniemen kunnan Oterman kansakoulussa, jonka oppilaskodin toimintakertomukseen opettajatar Virkkinen ja oppilaskodin johtaja Piirala kirjoittivat v. 1926 näin: "Oppilaskoti saatiin vuokrahuoneisiin koulun lähelle, kun Kouluhallitus 5.2.26 myönsi anotun apurahan. Oppilaskotiin johtokunta otti 12 vähävaraisinta ja pitkämatkaisinta oppilasta, jotka saivat täysihoidon 16.2–30.5.26 ja syyslukukaudella oppilaskoti avattiin 15.10–19.12.26. Kodissa on tarkastajan hyväksymä päiväjärjestys. Oppilaskodin tarpeellisuus näin harvaan asutussa ja vähävaraisessa

syrjäkylässä oli johtokunnalle selviö jo varemmin mutta koska se ei ole saanut enemmän valtionvaroja, muodostui kulunut vuosi ensimmäiseksi. Heti oppilaskodin tultua lisääntyi oppilaskuluksi 50 %. Edelleenkin pitkämatkaisten ja vähävaraisten pitäisi jäädä pois koulusta, ellei oppilaskotia olisi.” (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432.)

Lapin tarkastuspiirissä oppilaskodit olivat 1920-luvun lopulla harvinaisempia kuin Kainuun piirissä. Piirin kansakoulutarkastajan mukaan (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432) Lapissa asuntolat olivat vähissä, ja olot eri asuntoloissa toisistaan hyvin poikkeavia. Piirissä oli useita kouluja, joissa lapsia oli majoitettu koulukeittiöön, opettajan asuntoon tai veistoluokkaan. Majoitetut lapset saivat koulukeittolasta lämmintä ruokaa, ja muun eväänsä he toivat kotoaan käydessään siellä sunnuntaisin. Koulun opettaja valvoi näiden lasten koululla oloa. Tarkastajan mielestä Kainuussa asuntolat olivat pidemmälle kehittyneitä kuin Lapissa, ja siksi asuntolat vaativat Kainuussa erikoista ”silmälläpitoa”.

Vaikka valtionavut olivat suuria, ei niillä välttämättä pyöritetty asuntolaa. Tästä esimerkki Petsamon ainoasta oppilaskoulusta Salmijärven koululta. Toukokuun lopussa 1927 koulun opettaja Samppa Luoma lähetti kansakoulutarkastaja Päivärinnalle huolestuneen kirjeen koulunsa oppilaskoulun määrärahojen niukkuudesta. Valtion antamalla avustuksella oppilaskoulu oli lopetettava, koska ulko-oppilaillakaan ei ollut muuta ruokaa eikä vaatetta kuin minkä koululta saivat. Lokakuussa 1927 koulun johtokunta anoi kouluhallitukselta 6000 markan lisämäärärahaa, jota tarvittiin, koska ”ruokintavaroja oli enää 3 viikoksi ja 36 oppilaasta oli 30 sisäoppilasta asuntolassa”. Salmijärvelle tarvittiin rahan lisäksi neljä rautasänkyä täydellisine vuodevaatteineen. Asuntolan lopettaminen olisi merkinnyt 30 oppilaan koulunkäynnin keskeytymistä. (KA KH V K.D. 544–615, Ed 432.)

Oppivelvollisuuden täytöntöönpano Kuhmossa

1930-luku oli maaseutukunnissa oppivelvollisuuden täytöntöönpanon aikaa. Kuhmossa kirkonkylän koulua lukuun ottamatta kyläkoulut olivat supistettuja aina vuoteen 1934, jolloin ensimmäiset täydelliset kansakoulut pääsivät käyntiin perukan kylissä. Oppivelvollisuus oli saatettava voimaan vuoteen 1937 mennessä, mutta Kuhmo anoi siirtymävuosien jälkeen vielä 10 lykkäysvuotta. Kunnan koululaitoksen jälkeenjääneisyyden katsotaan johtuneen sen syrjäisestä asemasta, rajaseudun vaikeuksista, heikoista kulkuyhteyksistä, huonoista asunto-oloista ja kalliista elinkustannuksista sekä pätevien opettajien puutteesta. Maailmansotien välillä maakulku koheni Kuhmossa hitaasti. Kokonaiset kyläkulmat olivat kokonaan vailla tietä. Aina 1950–60-luvuille saakka kansa liikkui pitkätkin taipaleet veneillä. (Haverinen -84; Wilmi 03, 398-399, 414.)

Vuonna 1938 kouluhallitus vahvisti Kuhmolle uuden koulupiirijakoehdotuksen, jossa olivat mukana 1930-luvulla perustetut uudet kymmenen koulupiiriä. Kuusi uusista kouluista oli asuntolakouluja. Lv. 1937–38 toimineista 19 koulusta asuntolakouluja oli 13. Uusien koulupiirien perustamisen myötä oppilaiden koulumatkat vanhoissa koulupiireissä lyhenivät, ja niin vuonna 1928 valmistunut kirkonkylän koulun oppilasasuntola kävi tarpeettomaksi vuoteen 1939 mennessä, jolloin se lakkautettiin samoin kuin Kämärän (Kuhmoniemen) koulun asuntola. (Haverinen -84.)

Kuhmon uudet koulut ennättivät juuri ja juuri aloittaa toimintansa ennen talvisodan puhkeamista. Sota-aika, erityisesti talvisota, mullisti rajapitäjän elämää. Talvella 1939–40 Kuhmo oli yksi kiihvaimmista sotatantereista. Siviiliväestö joutui evakkoon. Jatkosodankin vaikutukset näkyivät vielä pitkään. Sota vaikutti tavalla tai toisella jokaisen koulun elämään. Osa koulurakennuksista ja asuntoloista paloi talvisodan aikana. Jopa kokonainen Vartiuksen kylä tuhoutui täysin. Kaikki suunnitel-

mat koulujen perustamisesta ja rakentamisesta lykkääntyivät. (Haverinen -84.)

Pian sodan jälkeen, vuonna 1946, voimaan tullut uusi laki ulotti oppivelvollisuuden koulusta viittä kilometriä kauempana asuviin lapsiinkin. Kuhmossa sodan vaurioiden korjaamisen lisäksi tämä lakimuutos aiheutti valtavan rakennusurakan. Tähän "savottaan" toi lisän vielä suurten ikäluokkien saattaminen koulunpenkille. Vuosina 1946–1962 Kuhmossa rakennettiin peräti 36 uutta koulurakennusta, mikä oli 4/5 kaikista Kuhmon 44 koulutalosta. Vuokratiloissa toimi vain kaksi lyhytikäiseksi jäänyttä koulua. Ennen rakennustensa valmistumista lähes kaikki Kuhmon koulut aloittivat vuokratiloissa ja supistettuina. Joissakin tapauksissa kouluikäisiä oli niin paljon, etteivät kaikki opinhaluiset mahtuneet pieniin vuokratiloihin. Opettajista oli valtava pula. (Haverinen -84; Wilmi 03, 414–415.) Syksyllä 1950 Kuhmon koulujen opettajista 45 % oli epäpäteviä (KKKltk 11.11.50).

Tarkastaja Palva piti kansakoulun heikoimpana kohtana oppilajasuntoloita, ei vain Kuhmossa, vaan koko maassa (KKKlt 9.10.48). Kuhmossa sodan jälkeen rakennettuihin kouluihin ei edellisvuosikymmenten tapaan enää järjestetty kuin harvoihin asuntoloita. Uusia asuntolakouluja rakennettiin vain viisi. Lisäksi kaksi ennen sotia avattua koulua sai omat asuntolarakennukset. Jyrkän koulun asuntolan perustamisen tyrmäsivät oppilaiden vanhemmat. Kiekin koulun johtokunnan esitys oppilajasuntolasta taas hylättiin. Kouluverkon laajetessa lasten koulumatkat lyhenivät, joten asuntoloita ei enää tarvittu siinä määrin kuin ennen sotia. Asuntolattomilla kouluilla niille lapsille, jotka olivat majoituksen tarpeessa, järjestettiin koulun lähietäisyydeltä "kortteereja" tai lapset saivat majoittua koulun tiloihin, jolloin heille keittolanhoitaja tarjosi kouluaterian lisäksi toisen aterian illansuussa. Hoitajalle maksettiin tästä samoin kuin oppilaiden valvonnasta palkan lisää (KKKltk 13.9.-50; S.K. 21.7.07.) Vain pari kyläkoulua oli sellaista, joiden kaikki

oppilaat pystyivät läpi vuoden käymään koulua kotoa pitäen. (Haverinen -84.)

Osalle lapsista pystyttiin järjestämään kuljetuksia, ainakin osaksi vuotta. Moottorivene ja -kelkka olivat autokuljetuksen lisäksi käytössä. Kosken koululla lapsia saatettiin joen yli soutuveneellä. (Haverinen -84; S.S. 18.6.07.) Rospuuton aikaista majoitusta varten varauduttiin, mm. Jämäksen koululle ostettiin vuodevaatteita ja "mökkänöiden" ompelua varten jutikangasta. Erilaisista tukitoimista huolimatta kaikki oppivelvolliset lapset eivät saapuneet kouluun, mistä kansakoululautakunnalla ja tarkastajalla oli huoli vielä 1950-luvullakin. Vuoden 1949 lopussa Kuhmon kouluista puuttui 168 oppivelvollista. (KKklt 15.12.49, 11.11.50, 20.10.51, 15.4.52.) Asenteet koulunkäyntiä kohtaan sekä heikot kulkuyhteydet näyttäisivät olleen suurimmat syyt kuhmolaislasten koulunkäynnin laiminlyöntiin. Wilmin (03, 400-401) mukaan vasta 1950-luvulla Kainuun tieoloja päästiin parantamaan eikä v. 1950 Kuhmossa ollut enempää kuin noin 50 moottoriajoneuvoa. Meni vielä 10-20 vuotta, ennen kuin autoistuminen tapahtui Kuhmossa.

Kansakoulun oppilasasuntoloista annettiin asetus elokuussa 1947 (A 15.8.47Ask 635/47). Siinä oppilasasuntola määriteltiin koulukodiksi niille kansakoulun lapsille, joiden saattamista ja majoittamista koulun läheisyyteen kunnan oli avustettava. Kaikkiaan 18 pykälää käsittävä asetus antoi tarkat ohjeet niin asuntolasta kuin sen hoidosta, samoin oppilaiden velvollisuuksista ja rangaistuksista tottelemattomuuden ja sopimattoman käyttäytymisen varalta. Harvaan asutuissa kunnissa koulusta 5 kilometriä kauempana asuville lapsille asuntolan täysihoito oli ilmaista. Asuntolanhoitajan toimeen valittavalta edellytettiin kotitalousopettajan tai asuntolanhoitajan tutkintoa. Tehtävään kelpoinen oli vain nainen. Hoitajan toimi oli täytettävä kuten koulun käsityön ohjaan toimi. Hänelle maksettava palkka oli sama kuin alakansakoulun opettajalle. Mikäli asuntolassa oli

yli 20 oppilasta, hoitajalle oli otettava apulainen.

Asuntolalaki saavutti ilmeisesti varsin hitaasti korpikolkat, koska Kuhmon kansakouluväen neuvottelukokouksessa (KKklt 20.9.52) vielä viiden vuoden kuluttuakin selvennettiin asunto-
la-asiaa. Kokousväkeä varoitettiin tuolloin siitä, ettei asuntolasta saanut tulla “kyläläisten lypsylehmä, jonne lapsi laitetaan täysihoitoon”. Kuulijoille kerrottiin vielä, että lapsilisät juoksevat huoltajille, joten asuntoloihin ei palkattu pyykkäreitä. Samalla muistutettiin, ettei lapsia saanut estää kotonaan käymästä, ei edes syöpäläisten pelossa, eikä lapsia saanut ajaa koulun vapaapäiviksi pois asuntolasta.

Kansakoululautakunta (KKklt 22.10.49, 1.11.49, 12.10.52, 22.2.53) ohjasi Kuhmon koulujen johtokuntia ja asuntoloita tarkkaan taloudenpitoon. Katerman asuntolan anomukseen kukkamaljakon ja kahvikuppien ostosta ei suostuttu eikä asuntolan “hoidokeille” hankittu kunnan puolesta hammasharjoja. Lautakunta kielsi asuntoloita ja koulukeittoloita käyttämästä ruuan valmistukseen ylellisyysruokatarvikeita, kuten kananmunia, maustettuja kaloja, leikkeleitä ym. Vuonna 1949 oppilaskohtaiset hoitopäivähinnat vaihtelivat 12:ssa silloin toimineessa asuntolassa melkoisesti: Rastilla hoitopäivä maksoi 101, 73 mk ja halvimmallaan hoitopäivä oli Paloniemessä, vain 24,30 mk. Talvella 1951 lautakunta päätti tarkastajan kirjelmän perusteella esittää valtuustolle asuntoloiden kalustamista. Asuntolat tarvitsivat vuoden 1951 aikana siistejä ja lujatekoisia rautasänkyjä täydellisine vuodevaatteineen, kaappilokeroita sekä pöytä- ja istumatilaa jokaiselle oppilaalle samoin kuin pesumahdollisuuksia ja kuivaustiloja. (KKkltk 17.2.51.)

Syksyllä 1951 tarkastaja Palvan mukaan vuokratiloissa toimi 18 kuhmolaiskoulua, ja useimmat tiloista olivat ala-arvoisia. Rakennussäännöstely aiheutti sen, että kunta sai kyseisenä vuonna vain yhden rakennusluvan kouluilleen. Oppilasasuntolat olivat täpösen täysiä. Vain Jonkerin koulun asuntolassa oli

tilaa. Tarkastaja muistutti, että myös huoltajat olivat omalta osaltaan ja kykyjensä mukaan velvolliset huolehtimaan lapsensa koulumajoituksesta. Etusija asuntolapaikkoja jaettaessa oli annettava pitempimatkalaisille, nuorimmille ja heikoille. Mikäli lapsi ei vaatetuksen puolesta voinut käydä koulua, lasta oli autettava. (KKkltk 20.10.51.) Nämä olivat tarkastajan eväät kouluongelmiensa kanssa kamppailevalle Kuhmon kunnalle.

Saunajärven koulun asuntolan ensimmäinen vuosikymmen

Kuhmossa on toiminut kyläkouluilla kaikkiaan 17 asuntolaa omissa tiloissa ja lisäksi neljä asuntolaa vuokrahuoneistoissa. Näistä lähemmän tarkastelun kohteeksi otetaan tässä yhteydessä Saunajärven koulun asuntola, joka sijaitsi Kuhmon keskustasta kaakkoon noin 40 km. Koulu oli varsin tyypillinen perukan koulu, jollaisia perustettiin Kuhmon kylille sodan jälkeen. Koulu aloitti supistettuna kouluna v. 1948. Koulutalo asuntoloineen rakennettiin talvisodan tantereille Saunajärven rantaan. Koulussa oli kaksi opettajaa vuosina 1951–1955 ja 1958–1970, muulloin vain yksi. Oppilasmäärän hiipuessa koulu oppilasasuntoloineen lakkautettiin vuonna 1970 monen muun perukan koulun tavoin. (Haverinen -84, 103–104.) Asuntolarakennus on tallella ja on yksityiskäytössä (kuva 2).

Koulun pihapiirissä oleva asuntolarakennus käsitti kaksi oppilashuonetta, joiden pinta-ala oli 68 m² ja korkeus 2,75 m. Sairashuoneen pinta-ala oli 9 m², asuntolanhoitajan huone 13 m² ja asuntolan keittiö 34 m². Asuntolaan kuului oma kasvitarha sekä koulun kanssa yhteinen sauna, ulkokäymälät ja varastot. Oppilashuoneet oli jaettu niin, että toisessa asuivat tytöt, toisessa pojat. Lasten ikäjakauma oli suuri, sillä samassa huoneessa asuivat niin koulutulokkaat kuin jatkokoulua käyvät oppilaat. Koulun opettaja Jaakko Sippola laati asuntolan ensimmäisen toimintasuunnitelman, jossa sanottiin mm: "Asuntoloissa oppilaiden elämä on saatava mukavammaksi ja hausemmaksi kuin

Kuva 2. Saunajärven koulun asuntola ennätti olla v. 1949–1970 noin parin sadan oppilaan koulukotina. (Kuva Seppo Hyyrö 2007.)

mitä heillä mahd. kotona onkaan ja että he myös samalla jotakin oppivat. Kaikenlaiset “salaseurat” kerhot ovat asuntolassa luvallisia kun ne eivät häiritse talon toimintaa ja kotitehtävien tekoa. Asuntolassa toimitetaan koulun omaa lehteä op:n valvonnassa. Ilmestyy kerran viikossa”. (KKSaKo III 13:6 Dc ja Db.)

Ensimmäisenä toimintavuotena asuntolassa oli valaistusta varten karbidilamppu, myrskylyhtyjä ja rikkinäinen 7-linjan lamppu. Muita varusteita oli seuraavasti: 29 kpl lautasänkyjä, kaksi pöytää ja ruokailuvälineet 10 hengelle. Asuntolassa oli tuolloin 19 lasta, syksyllä 1950 jo 31 ja lisäksi jatkokoululaisia. Vuodevaatteita ei alkuaikoina ollut. Lapset käyttäytyivät asuntolassa hyvin, ainoastaan yhden oppilaan käytös oli huonoa ensimmäisenä toimintavuotena. Tämä yksi oppilas saikin koulutodistukseen käytöksen alennuksen. Joskus lapsia kylläkin oli seisotettava asuntolan nurkassa ja annettava poistumis-

kieltokin. Vapaa-ajalla leikittiin ulkona ja sisällä, pakollista ulkoilua oli 2 tuntia illassa. Hoito vaikutti lapsiin positiivisesti, sillä asuntolanhoitaja kirjoitti ensimmäiseen vuosikertomukseen näin: "Oppilaat ovat ruokiintuneita, ei enää ylensyömistä, opittu uudet ruokailutavat, täsmällisyyttä." (KKSaKo III 13:6.)

Saunajärven asuntolassa ei tarvittu niin kovaa rangaistusarsenaalia kuin naapuripitäjässä Kuuselan koulun asuntolassa oli käytössä. Kuuselassa tunnettiin "lauantaiseisottaminen", mikä merkitsi sitä, että kun muut lapset lähtivät kotimatalle, viikolla pahaa tehnyt jäi asuntolaan seisomaan ja katumaan tekojaan. (Vester -96, 149.)

Asuntolanhoitajat vaihtuivat usein. Päteviä hakijoita ei ollut, eikä asetuksen mukaista koulutusta hoitajille järjestettykään maassamme ennen kuin 1950-luvulla Kemijärven seminaaris- sa, josta v. 1951–1953 valmistui keskikoulupohjaisesta yksi- vuotisesta koulutuksesta 97 ja v. 1962–1968 kolmivuotisesta valmistuksesta 95 asuntolanhoitajaa. (OMA KeSA; Lämsä 1971). Saunajärven koulun asuntolaan, sen paremmin kuin moneen muuhunkaan Kuhmon asuntolaan, ei onnistuttu saamaan muodollisesti pätevää naista asuntolanhoitajan toimeen. Ensimmäinen hoitajista oli vain kansakoulun käynyt, seuraavien koulutaustana oli kansakoulun lisäksi kotitalouskursseja, karjakko- tai emäntäkoulu, yksi oli kotitalousneuvoja ja yksi oli käynyt Suomussalmen asuntolanhoitajakurssin. Saunajärven asuntolanhoitajina ennätti sen 22-vuotisen toiminnan aikana olla kaikkiaan 11 eri henkilöä. Neljäs asuntolanhoitajista oli lentiiralainen neiti Tyyne Heikkinen (avioiduttuaan Kähkönen) vuosina 1954–1957. (KKkltk; KKSako; T.K. 17.6.07.)

Tyyne Kähkönen (2006, 12–17) on muistellut Saunajärven vuosiensa alkua värikkäästi: "Sain asuntolanhoitajan paikan Saunajärven oppilasasuntolasta. Johtokunta oli hyväksynyt minut. Kutsu kävi ja aloin suunnitella tutustumiskäyntiä. Olin tullut edellisestä työpaikastani Kittilästä ja nyt olin lapsuudenkodissani Kokkovaarassa...Lähdin isä-Erkin kanssa kirkolle.

Ensin menimme Aug. Korhoseen ja ostimme minulle polkupyörän. Se oli Hektor. Pyörä oli tarpeellinen, kun linja-autovuorot olivat kerran tai kahdesti viikossa... Nousin Lieksaan menevään postiautoon ja jäin Saunajärvelle menevään tienhaaraan. Pyörä laskettiin auton takakoulusta alas ja minä lähdin polkemaan Saunajärvelle, jonne oli matkaa noin 13 kilometriä... Ensimmäinen tehtäväni oli laittaa taikinapytty turpoamaan ja laittaa siihen taikinan juuri. Menin Niskaan kysymään, jos vaikka saisin sieltä taikinan juurta... Sieltä sainkin mukillisen tuoretta taikinaa omaan pyttyyni käyttöksi... Lastasin puhtaat patjapussit maitokärryyn ja lähdin Kannaksen olkilatoon. Olkia täytellessä meni aikaa. Oljet piti laittaa hyvin, että ne olivat tasaisesti joka kohdassa. Sitten ompelin patjat kiinni. Niitä tulikin monta kärryllistä, piti käydä useampi reissu ja matkaa Kannakselle oli noin kilometrin verran. Muutama poikaoppilas oli jo tullut asuntolaan etempää ja he auttoivat patjojen kuljetuksessa. Koululaisten hetekat täytyivät pulleilla patjoilla.”

Nuori, 23-vuotias, puutarhuriksi haaveillut Tyyne Heikkinen oli ennen Saunajärvelle tuloaan ehtinyt toimia oppilas-asuntoloissa Suomussalmella, Manamansalossa ja Kittilässä. Kokemusta oli jo tullut oppilaiden hoidosta ja kasvattamisesta. Lapset kutsuivat häntä ”asuntolantädiksi”. Apulaista ei ollut, sillä oppilaita koko koulussa oli syksyllä 1954 vain 24, joista alle 20 asui asuntolassa. Heikkisen ensimmäisiin töihin kuului laatia toimintasuunnitelma asuntolavuotta varten. Tavoitteiksi hän kirjasi: ”Opetetaan hyviä pöytä- ja käytöstapoja koulussa ja sen ulkopuolella noudatettavaksi. As.hoitaja ohjaa ulkona leikkitunteja ja sisällä askartelu-, leikki ja satutuokioita. Op. Jalovaara ohjaa tiistaisin ja torstaisin klo 18.30–19.30 askartelua, leikkejä ja satuja.” Ruokalistakin kuului suunnitelmiin: su perunakeittoa, ma makaronivelli ja vatkattu marjapuuro, ti lihaperunakeitto ja pannukakku, ke ruisperunapuuro ja marjakeitto, to perunamuussi, pe mannapuuro marjakeiton kanssa

sekä la hernekeitto ja maitokiisseli. Aterian hinnaksi laskettiin 40 mk oppilasta kohden päivittäin, kun taas asuntolahoitopäivä oppilasta kohden maksoi 141 mk. Tyttöjen työohjelmiksi asuntolanhoitaja suunnitteli astioiden pesua ja voileipiä tekoa, pojille taas astioiden kuivaamista ja puiden kantoa. Asuntolan päiväjärjestyksen Heikkinen jätti väljäksi: klo 9–14 lapset koulussa, 15–16 päivällinen, klo 19.30–20.30 iltatee, hartaus ja nukkumaan. (KKSako III 13:6 Db; T.K.)

Oppilaat toimivat asuntolassa vuorotellen järjestäjinä. Päivystystä hoiti kaksi tyttöä vuoroviikoin ja yhden tehtävänä

Kuva 3. Ruokailua varten lapset poimivat marjoja. Saunajärven asuntolalapsia mustikankeruusta palaamassa täysinäisine ämpäreineen. (kuva Jaakko Jalasvaara 1954 (Ty KäYA))

oli aina pesupaikan siistintä. Kummassakin oppilashuoneessa oli kommuutit, joissa lapset peseytyivät. Vesi oli lämmitettävä, sähköjä ei ollut. Huonejärjestäjät vaihtuivat viikoittain. Työille kuului lisäksi vaatteiden hoitoa, kuten käsineiden ja sukkiensa parsintaa. Kukin lapsi hoiti oman yksityisalueensa, petasi petinsä ja tuuletti lauantaisin vuodevaatteensa. Asuntolanhoitaja antoi numerot viikon lopussa petien kunnosta. (KKSako III 13:6 Db; T. K.) Asuntolan toimintaohjelmissa ei Heikkisen eikä muidenkaan hoitajien aikaan esiintynyt korostetusti kristillinen kasvatusta, vaikka iltatoimiin kyllä kuuluikin hartaus sekä ruokailut aloitettiin siunauksella ja päätettiin kiitoksella. Sen sijaan esim. Suomussalmen Kuuselan koulun asuntolan tavoitteisiin samana ajankohtana kuului "kasvattaa lapsista isänmaataan rakastavia kristillismielisiä kansalaisia". (AKelaYA; KKSako III 13:6 Db.)

Saunajärven asuntolan suunnitelmissa ei määritelty erillistä läksyjenlukutuntia, kuten esim. Suomussalmen Kuuselan ja Kuhmon kunnallisen keskikoulun oppilasasuntoloiden toimintasuunnitelmissa. (AKelaYA; KKKOas.) Pienessä oppilaskodissa läksyjen lukukin luontui ilmeisesti jouhevasti tilanteiden ja säiden mukaan. Saunajärvellä oppilailla oli käytettävissä yli 60 lainakirjaa, ja heille oli tilattu viisi lehteä: Joka Poika, Raitis Kainuu, Koitto, Nuorten päivä ja Lipas. Mikään lehdistä ei ollut pelkkää ajanvietettä, vaan ne sisälsivät kansalaiskasvatusta. (KKSako III 13:6 Db.)

Asuntolanhoitajalla ei tuohon aikaan ollut "yön lepoa, ei päivän rauhaa". Vasta v. 1986 Suomen Oppilasasuntolanhoitajayhdistys sai ajettua jäsenilleen 40-tuntisen työviikon (T.P.). Koska Saunajärven asuntolassa oli Tyyne Heikkisen tultua työhönsä vain 14 kansakoululaista, hoitajan tehtäviin kuului myös koulukeittolan hoito. Kaikki koululaiset ruokailivat asuntolan keittiössä. Ruokatarvikkeet oli tilattava kirkonkylän kaupasta, eikä puhelinta ollut. Ruokatavarat tuotiin kerran viikossa autolla koululle. Vahtimestari nouti maidot kilometrin

päästä maalaistalosta. Saunajärvellä asuntolanhoitajalta ei kulunut tähän tehtävään aikaa, kuten Sisko Kolehmaiselta, joka syrjäkylillä toimiessaan asuntolanhoitajana joutui hakemaan maidot jopa 5 km:n päästä. Heikkisen, niin kuin kaikkien kollegoidensa, yötkin saattoivat olla levottomia silloin, jos lapset olivat sairaita, kun uloste likasi lapsen housut, tai jos lapsijoukossa oli yökastelijoita. Koulupäivinäkin asuntolassa oli lapsia, jos nämä olivat sairaita. Hoitajan aamunousut olivat aikaisia, useimmiten kello 6, mutta pyykkipäivinä jopa kello 4. (T.K; S.K.) Saunajärven asuntolanhoitajalle maksettiin vuonna 1954 234 340 markan vuosipalkka (KKSako III 13:6 Dc).

Moni oppilas vietti asuntolassa pyhätkin. Asuntolanhoitaja hoiti lapsia kuin äidit omiaan. Hän veti hoidokeiltaan maitohampaat, puhalsi pienimpien kolhuja ja helli tarpeen tullen. Koti-ikävä vaivasi vain harvoja lapsia. Asuntolayhteisöön sopeuduttiin useimmiten helposti. Koti-ikävän pelotteeksi kodit antoivat lapsilleen evästystä, kuten Suomussalmella saatettiin sanoa: "Jos asuntolassa tulee koti-ikävä, tulee päähän täitä" (Vester -96, 151). Ani harvoin lapsen koulutie katkesi koti-ikävään. Pienissä asuntoloissa lapset tulivat hoitajille läheisiksi, suurissa keskusasuntoloissa, kuten Pudasjärven 150-päisessä poikakatraassa, oppilaat jäivät hoitajille vieraiksi. Tulipa asuntola jollekulle lapselle niin rakkaaksi, ettei olisi lomiksi halunnut lähteä omaan kotiinsa. Hoitaja oli aina lasten saatavissa, jopa niin, että jos hoitaja illalla piipahti hetkeksi naapuriin, lapset "itkukerhon perusti", kuten Suomussalmen Kuuselan koulun asuntolalapset Toveri-lehdessään runoilivat: "Kerran ilta hämärässä täti kylässä pistäysi kahdeksan pientä tyttö lasta itkukerhon perusti". Tulevaisuuden suunnitelmissa asuntolanhoitajan ammatti ei kuitenkaan kimaltanut kuin yhden samaisen lehden toimittajan mielessä. Kesälläkään asuntolanhoitajaa ei tyystin unohdettu. Ainakin jollakulla Kuuselan asuntolalapsella kuului kesäsuunnitelmiin käydä asuntolatädin luona kylässä joka pyhä. (T.K; S.K; AKelaYA.)

Kesäisinkään asuntolanhoitaja ei päässyt työstään täysin irti. Oppilaiden lähdettyä lomalle oli paikat puhdistettava, pyykit pestävä. Saunajärvellä Tyyne Heikkinen saattoi saada suursiivoukseen avuksi nuoren tytön. Vihannesten ja perunan viljely tulevan talven ruokatarpeita varten oli asuntolanhoitajan kesätehtävänä. Myös marjastus ja säilöäminen kuuluivat työnkuvaan. Sentään joskus Heikkiselläkin oli hetki aikaa yksityiseen elämään, koska hän avioitui kolmannen Saunajärven työvuotensa joulun aikoihin. Maaliskuun 29. päivänä 1957 koulun johtokunnan sihteeri sitten ilmoittikin kansakoululautakunnalle: "Koulun asuntolanhoitajan toimen saa julistaa haettavaksi. Entinen ei enää ota tointa vastaan." Nuori rouva Tyyne Kähkönen oli tehnyt ratkaisunsa: hän siirtyi kesäloman koittaessa järven taa miehensä kotitaloon miniäksi. Vuosikertomukseen Kähkönen kirjasi kuten aiemminkin: "Oppilaiden käytös ollut moitteetonta. Lapsia opetettu huolellisuuteen, reippauteen ja täsmällisyyteen. Lasten terveys ollut hyvä." Läksiäisiksi asuntolanhoitaja peräsi johtokunnan avulla asuntolaan tilattua mankeliä ja lasten tyynyjä. Asuntola menetti jo toistamiseen peräkkäin avioliiton solmimisen myötä hoitajansa. (KKSako III: 13:6 Dc; Kähkönen, T. 06, 18–20; T. K. 17.6.07)

Tyyne Kähkösen jälkeen Saunajärven koulun asuntolanhoitajat vaihtuivat monet vuodet vuosittain. Yksi heistä olisi halunnut jatkaa, mutta johtokunta oli toista mieltä. Sen mielestä hoitaja oli toiminut kunnan antamien määräysten vastaisesti ja tämän leivänvalmistuskin oli heikohkoa. Työtodistukseen johtokunta kirjoitti "Viranhoidossa osoittanut tyydyttävää tunnollisuutta ja ahkeruutta, kiitettävää kurinpito- ja järjestyksenpitokykyä, kohdalaista taloudenhoitoa..." Tällä hoitajalla oli asuntola-apulainen, jota ei enää seuraajansa saanut käyttöön. Tyyne Kähkösen jälkeen hoitajan virka julistettiin haettavaksi, ja siihen oli viisi hakijaa. Valituksi tuli kotitalousneuvoja, joka oli käynyt myös emäntäkoulun. (KKSako III 13:6 Da:1.)

Kuva 4. Vielä eläkepäivinä Tyyne Kähkönen iloitsee asuntolanhoitajavuosistaan, rinnallaan Kuhmon kodissa Toivo-puoliso. (Kuva Seppo Hyyrö 2007)

1960-luku Saunajärven asuntolassa

Saunajärven korpiin oli 1960-luvulle tultaessa saatu jo raivattua teitä. Niinpä Kähkölän sisarussarjan esikoista, Juha-poikaa, isä pääsi tuomaan syksyllä 1964 kouluun traktorilla. Vajaa 7-vuotias aloitti opintensä, jota varten oli kouluviikoiksi jätävä asuntolaan. 2000-luvulla Juha Kähkönen on helsinkiläinen dipl.insinööri, joka muistaa kirkkaasti asuntola-aikansa niin Saunajärvellä kuin keskikouluaikinsa asuntolan kirkonkylässä. Hänen asuntolakokemuksensa eivät päättyneet vielä tähänkään, vaan Kajaanissa ammattikoulua käydessään Juha vielä asui asuntolassa. Seuraavat kuvaukset Saunajärven 1960-luvun oppilasasuntolasta perustuvat Juha Kähkösen kertomukseen ja edustavat ”poikanäkökulmaa” asuntolan elämästä.

Oppilasasuntolassa pienen koulupojan otti syksyllä 1964 hoiviinsa kokenut ja johtokunnalle mieluinen asuntolanhoitaja Manta Piirainen (KKSako III 13:6 Da:1). Ensimmäisenä koulupäivänä Juhaa itketti, mutta vähitellen asuntolaan tottui, ainakin neljänten luokkaan mennessä. Aamupuuro ei kyllä pojalle

maistunut, koska sitä piti syödä sokerin kanssa. Kotona Juha oli oppinut laittamaan puuroon voisilmän. Maitoon keitetyt keitot olivat hänelle kova koettelemus, sillä kotona keittojen liemi oli vesi. Maukasta oli sen sijaan peltimukista nautittu sokeroitu tee. Viikonloput olivat odotettuja, koska lauantaisin Juha sai Ryynäsen Tuuren Volga-taksilla koulukyydin järven taa kotiin, josta hänet noudettiin maanantaiamuisin takaisin kouluun.

Koulun alkaessa Juha ei vielä osannut solmia kengännauhojaan, mutta kaikkeen oppi. Pojilla oli keskenään paljon tekemistä. Pientä, rahaa tuntematonta lasta, isommat pojat höynäyttivät. Joukosta löytyi sentään vastuuntuntoinen isompi poika, joka neuvoi pienempää ja lopetti vääryydenteon. Juha muistelee olleensa villi ja hyvä vitsinkertoja. Monet kerrat hän pelastui asuntolan rangaistuksilta hoksatessaan laukaista sopivan vitsein. Juha luki paljon. Suosittuja lehtiä hänelle olivat Pellervo ja Kansa taisteli. Poika oppi kiroilemaan. Kerrankin Juha pelasti nahkansa, kun hän selitti kiroilunsa päälle hoitajalle: "Sanoin vain sanatarkasti, miten Kansa taisteli -lehdessä luki." Joskus kävi niin, että "kakka tuli housuihin". Kavereissa oli yökastelijakin, muttei tällaisista vahingoista kiusattu. Poikien huone eli Poikala oli seinänaapuri asuntolanhoitajan huoneen kanssa. Välistä hoitaja tuli hiljentämään poikajoukkoa hiljaisuuden jälkeen. Pojilla oli vuoteissa "pieruteltoja". Peiton alle tuhnauteltiin suljettuun tilaan, sitten pölytettiin peitot auki – ja sekös nauratti.

Toisen luokan syksy oli Juhalla loputtoman pitkän tuntuinen. Silloin vaihtui asuntolanhoitajakin. Pimeinä syysiltoina pojat leikkivät jännittäviä leikkejä taskulampuilla. Jokaisella oli sellainen. Asuntolaoppilaille kuului töitä yhdessä ja vuorolleen, kuten puunkantoa ja astioiden tiskausta. Työt olivat Juhasta tylsiä, mutta menettelivät, kun niitä tehtiin kavereiden kanssa yhdessä. Erikoisena muistona näistä töistä on Juhalle jäänyt mieleen yöjärjestäjän tehtävä. Tämän oli aamuisin kannettava yön aikana täyttynyt pissasanko ulos pissakaivolle. Syksyiset

marjaretket olivat Juhasta ikävää puuhaa. Keväiset hanget sen sijaan olivat kutsuvia. Jonakin keväänä hankiaisten aikaan pojat keräsivät jo ennen koulupäivän alkua käpyjä, joita he kävivät myymässä kauppa-autolle. Joskus pääsi koulutovereiden koteihin yökylään, jopa polkupyörällä. Loppukevään iloihin kuuluivat koulun saunarannassa uinnit.

Keväällä 1968, ennen oppikouluun pyrkimistä, neljäs-luokkalainen Juha ennätti kokea asuntolassa monia uusia elämyksiä. Kerran nuoriso-ohjaaja tuli kirkonkylältä näyttämään oppilaille elokuvan Nummisuutarin Esko. Mukana hänellä oli projektorin lisäksi generaattori, koska koululla ei ollut sähköjä. Tämä oli Juhan ensimmäinen kosketus elokuvaan, sillä televisiotakaan ei tuolloin vielä ollut koulussa eikä kotona. Joskus nuoriso-ohjaaja kävi pitämässä asuntolassa kerhoiltoja. Niiden lopuksi hän kertoi jatkokertomusta. Elävästi ohjaaja kertoi ja esitti, miten tarinan sankari "kaivoi taskustaan kaappikellon kokoisen taskukellonsa". Insinöörin alkua, Juhaa, tällainen liioittelu jäi vaivaamaan. Samana keväänä Juhan ollessa tiskivuorossa asuntolanhoitaja kuunteli radiosta uutisia. Niissä kerrottiin Pariisin opiskelijalevottomuuksista. Juhaa asia alkoi vaivata: tuleekohan minustakin opiskelija ja onko minunkin osallistuttava mielenosoituksiin – kai se on velvollisuus, vaikkei houkutteleva, poika arveli. Radioon liittyi sekin kokemus, kun tiedettiin, että sieltä tuli Tuntematon sotilas. Oppilaat saivat luvan kuunnella sitä asuntolanhoitajan huoneessa. Juha ei ollut asiasta erityisemmin innostunut, mutta isommat pojat tekivät asiasta "hopen". Ohjelma osoittautuikin oopperaksi, mutta tunnollisesti pettymyksestään huolimatta pojat kuuntelivat sen. Juhaa jäi vaivaamaan se, kun tuntemattoman sotilaan henkilöllisyys ei selvinnyt.

Sairauspäivät olivat ikäviä. Vesirokkoepidemian aikaan noin puolet lapsista oli rokossa. Silloin vain maattiin päivätolkulla. Radiossa soi Ryysyranta-kappale, jonka kuuntelemista paheksuttiin sen Kainuulle tuoman negatiivisen PR:n vuoksi. Asun-

tolassa asuivat kaikenikäiset pojat yhdessä. Joukossa oli myös poika, joka oli tuplaten käynyt useita luokkia koulua, iältään siis jo varttunut. Hän kävi parin kilometrin päässä olevassa savottalaisten kämppökaupassa ostamassa kaljaa. Pienemmillekin pojille vilauteltiin pulloa. Se oli jännää, mutta järkyttävää. Kiva, joskin jännä oli sekin kokemus keväällä 1968, kun kyläläiset kävivät koululla presidentin vaaleissa äänestämässä. Pojat kiipesivät palotikkaille ja yrittivät sieltä kurkkia äänestyskoppeihin. Joku kertoi nähneensä äänestäjien tekemät numerotkin, mutta siitä oltiin vaii.

Juhan ollessa vielä asuntolassa Saunajärven koulun oppilaiden vanhemmat alkoivat vaatia asuntolan lopettamista. Korpiin oli saatu teitä, ja siksi haluttiin koulukuljetuksia asuntolan sijaan. Kunta oli kuitenkin nihkeä kyydityksiä kohtaan, koskapa Saunajärvellä oli olemassa käyttökelpoinen asuntola. Vähitel- len koulun johtokunta myöntyi kannattamaan asuntolan lakkauttamista, mikä ei ennättänyt toteutua ennen kuin koko koulu asuntoloinen lopetettiin vuonna 1970 oppilasmäärien pienennyttyä. (Haverinen 04, 103–104.)

Asuntolan merkitys oppilaiden vartumisessa elämään

Suurten ikäluokkien kouluttamisen huippu osui 1960-luvun alkuun, sen jälkeen kansakoululaisten määrä hiipui. Kuhmossa perukan koulujen, kuten Saunajärvenkin, lakkauttaminen sattui juuri peruskoulun tulemisen alle. Kuhmon 46 kansakoulusta enää 32 näki uuden koulun sarasteen. Vuonna 1974 lakkautettiin viimeinen perukan oppilasasuntola. Sen jälkeen jäivät vielä toimimaan kunnallisen keskikoulun ja kansalaiskoulun (+apukoulun) asuntolat, Tuupala ja Piilola, kirkonkylään. Ne yhdistettiin vuonna 1980 Piilolan asuntolaksi, ja koko asuntola-toiminta Kuhmossa lakkasi vuonna 1992. Myös kouluista yksi toisensa perään joutui lopettamaan, ja niinpä syksyllä 2000 Kuhmossa toimi enää 10 ala-asteen koulua. Syksyllä 2007

Kuhmossa oli vain kuusi kyläkoulua ja lisäksi kaupungin keskustassa ala- ja yläkoulut (www.Kuhmo.fi / 22.8.07). Pitkämatkaiset oppilaat ovat koulukyydityksessä. Pisimmillään koulumatka saattaa lapsella olla päivittäin sadan kilometrin paikkeilla. (Wilmi 03, 420-421; S.K.; T.P.)

Lapin läänin viimeinen oppilaskoti, Kittilän yläasteen asuntola, lopetti vuonna 1994 (Salo, K. 1996). Oppilasasuntoloiden merkittävä, noin sata vuotta kestänyt työ suomalaislasten koulutien turvaamiseksi on päättynyt. Viimeiset asuntolanhoitajat valmistuivat v. 1968. Ammattikunta on jäämässä unohduksiin. Tuskin yksikään näistä vaativan ja raskaan työn tehneistä hoitajista on palkittu valtakunnallisessa äitienpäiväjuhlassa työstään asuntolanhoitajana, lasten sijaiskasvattajana. Asuntolakoulun käyneillä lapsilla on hoitajista ja asuntola-ajoistaan pääasiassa kaihoisia ja lämpimiä muistoja. Yksi viimeisistä perukan asuntolakasvateista 1970-luvulta kuvasi asuntola-aikaansa iloiseksi, koska asuntolassa oli aina leikkikavereita. Yksinäisessä järven takana olleessa kotitalossa hän kuopuksena oli ilman ikäseuraa. Tosin tälläkin lapsella oli syksyin kevään ollut ilo päästä kotiin, kun naapuri kyyditsi oppilaat moottoriveneellä yöksi koteihinsa. Vain myrskyisinä syyspäivinä ja talvella oli pitänyt jäädä asuntolaan hyväsydämisen hoitajan hoiviin. (S.S.)

Syrjäseudun lapselle koulunkäynti oli monella tavalla rankempaa kuin taajaman lapselle. Häneltä vaadittiin alusta alkaen sisua irrottautua kotoa ja hänen oli opittava tulemaan vieraisissa ja varsin erilaisissa oloissa toimeen, asuipa hän sitten koulukortteerissa tai oppilasasuntolassa. Yleensä nämä lapset myös itsenäistyivät varhain, heistä tuli omatoimisia ja vastuunsa kantavia. Alkuaikoina asuntolan oudot ruuat, tavat ja komento, jopa lakanoiden välissä nukkuminen, saattoivat hämentää lapsen. Esim. Ruhtinansalmen upouuteen asuntolakouluun ilmestyi sen 3. syksynä yksi ainoa oppilas, ja syyksi katoon arveltiin ensin ruokajärjestelyjä, mutta asuntolanhoitajan kova

komento paljastuikin kitkan aiheuttajaksi (Vester -96, 33–34). Myöhemminkin asuntoloiden säännöt ja järjestys ovat saattaneet vaikeuttaa oppilaan sopeutumista koulukotiin. Monelle lapselle asuntola toi kuitenkin sellaista, mitä omasta kodista ei perinnöksi olisi saanut, kuten käytöstapoja, puhtautta ja järjestyksenpitoa, toisten huomioonottamista ja välittämistä toisista. Nämä ovat avuja, jotka nykypäivän kasvatuksessakin olisivat tuiki tärkeitä. Eräs informanteistani korosti, että asuntola-aika oli hänen elämässään kasvattavinta aikaa (O.I).

Lähes koko kouluaikinsa asuntolassa elänyt Juha Kähkönen (2007) pohti asuntolan merkitystä omassa vartumisessaan mieheksi. Asuntolaa hän ei muistele katkeruudella, vaan kaihoisasti ja hieman sankaruus mielessä. Maatalon pojalle asuntoelämä merkitsi kuitenkin perinnetiedon katkeamista, sillä asuntolassa asuessa maatilán talviset työt ja viikko-ohjelman tuntemus katosivat. “Vieroittiko maailma (asuntola) lapsen maalais-elämästä?” Kähkönen aprikoi. Voin itse yhtyä tähän pohdintaan, sillä olen rajaseudun kasvattina joutunut olemaan koulukortteereissa ja asuntolassa kaikkiaan 9 vuotta. Koti sinä aikana muuttui vieraaksi, ja kotiväki etäiseksi. Kotona ei ollut käsitystä koululaistensa harrastuksista, ei kavereista, ei koulusta, ei juuri mistään. Ei ollut puhelimia, ei juuri kulkuyh-teyksiäkään kotiin. Maailma siis vieroitti, ja meistä tuli aivan liian varhain itsenäisiä, mistä kyllä elämän varrella on ollut paljon hyötyäkin. Positiivisena puolena näen kirkonkylän asuntola-ajoisiansen, että asuntolassa asuessa aukeni syrjäkylän lapsillekin monenlaiset harrastusmahdollisuudet ja siellä oppi kansalaistaitoja, joita ei yksinäisissä perukan taloissa olisi voinut oppia, mikäli meidät olisi kuljetettu iltaisin kotiin Tilleylampun ääreen läksyjä tuhertamaan ja aamulla varhain puoli-unisina noudettu sieltä kirkonkylän sähkövalojen säihkeeseen. Oppilasasuntoloille ja kunnalliselle koulujärjestelmälle voin omasta puolestani antaa vain kiitosta: ne mahdollistivat urani.

Lähteet**Painamattomat lähteet****Kansallisarkisto Helsinki (KA)****Kouluhallitus V (KH) Kansanopetusosasto**

Ratkaistut asiat K. D. 544–615

Kiertokirjeet 1904–1918

Konseptit ja taltiot kiertokirjeet 1924–1925

Oulun Maakunta-arkisto (OMA) Oulu

Kemijärven seminaarin arkisto (KeSa)

Kuhmon kaupungin arkisto

Kansakoululautakunnan (KKKltk) pöytäkirjat 1945–1949

Kansakoululautakunnan (KKKltk) pöytäkirjat 1949–1953

Saunajärven kansakoulu (KKSako) 1948–70

Kunnallisen keskikoulun oppilasasuntolan vieraskirja
1968–1981Oppilasasuntolan päiväkirjat (KKKOas) 1965–67 ja
1971–73**Yksityisarkistot**

Tyyne Kähkönen (TyKäYA) Kuhmo

Anneli Kela (AKelaYA) Suomussalmi

Kirjeet Tuula Hyyrölle

Holopainen Senja ent. oppilas Kuhmo 18.7.2007

Kähkönen, Juha ent. oppilas Helsinki 10.7.2007

Salo, Kirsti ent. asuntolanhoitaja Kuopio 14.8.2007

Painetut lähteet

Asetukset ja lait (mainittu tekstin yhteydessä)

Haverinen, M. 1984. Kuhmon koululaitos 1884–1984. Kuhmo.

Kansakoulun kalenteri 1948. 1947. Helsinki.

Lämsä, E. 1971. Teoksessa Kemijärven seminaari 1950–1970. Kemijärvi, 7–24.

Salo, K. 1996. Joulumuisteloita 60-luvun koulumaailmasta. Kittilän joululehti.

Valorinta, V. 1929. Maalaiskansakoulujen oppilasasuntolat ja koulukeittolat. Helsinki.

Vester, L. (toim.) 1996. Pirttikoulusta luokattomaan lukioon. Suomussalmen koululaitos 1895–1995. Jyväskylä.

Wilmi, J. 2003. Kuhmon historia. Keuruu.

Haastattelut

Iivonen Outi (O.I.), ent. oppilas Kuhmo 10.7.2007 (puhelimessa)

Kolehmainen Sisko (S. K.) ent. asuntolanhoitaja Kuhmo 21.7.07

Kähkönen Tyynne (T.K.) ent. asuntolanhoitaja Kuhmo 17.6.2007

Pehkonen Terttu (T.P.) ent. asuntolanhoitaja Kajaani 26.7.2007

Seppänen Sirpa (S.S.) ent. oppilas Kuhmo 18.6.2007